

**OPAS VAPAAEHTOISTEN
PIKAKOULUTTAMISEKSI
RANTAPUHDISTUKSEEN
ÖLJYVAHINGON TORJUNNASSA**

Tekstit

Teemu Niinimäki / WWF

Reita Waara / SPEK

VAPAAEHTOISTEN OSALLISTUMINEN ÖLJYNTORJUNTAAN -kehittämishanke

Kannen kuvat

Antti Haavisto / WWF (oik. ylh. ja vas. alh.)

Joonas Fritze / WWF (vas. ylh. ja oik. alh.)

Graafinen suunnittelu

Timangi / Anne Kaikkonen

SPEK

ISBN 978-951-797-581-0 (nid.)

ISBN 978-951-797-582-7 (pdf)

Julkaisija

Suomen Pelastusalan Keskusjärjestö SPEK

Ratamestarinkatu 11, 00520 Helsinki

Puhelin (09) 476 112

spekinfo@spek.fi

www.spek.fi

Sisällys

1. Johdanto.....	4
2. Vapaaehtoisten rekisteröinti.....	5
3. Tiedotustilaisuus vapaaehtoisille.....	6
4. Pikakoulutuksen sisältö	7
4.1. Vapaaehtoisorganisaatio ja työtehtävät	8
4.2. Työturvallisuus	9
4.3. Viestintä.....	11
4.4. Ryhmän toiminta rannalla.....	11
5. Pikakoulutuksen jälkeen.....	14

1. Johdanto

Suomen vesistöissä sattuu vuosittain useita öljyonnettomuuksia, joista valtaosa on onneksi pieniä. Suuren öljyonnettomuuden riski on kuitenkin todellinen. Öljyä saattaa päästä vuotamaan vesistöön alusöljyonnettomuudessa, mutta öljyvuoto voi saada alkunsa myös esimerkiksi rannikolla sijaitsevasta tuotantolaitoksesta. Rantaan asti päätyneet öljy on saatava puhdistettua luonnosta. Torjuntaviranomaiset voivat tarvittaessa pyytää vapaaehtoisia viranomaistoiminnan tueksi öljyvahingon torjunnan eri tehtäviin, jos viranomaisten resurssit eivät yksin riitä.

Tämä opas perustuu WWF Suomen koulutuskäyttöön tuottamiin aineistoihin sekä öljyntorjuntaharjoituksista ja onnettomuustilanteista saatuihin kokemuksiin. WWF on kouluttanut vapaaehtoisia rantapuhdistukseen vuodesta 2003 lähtien. Opas on tuotettu osana Suomen Pelastusalan Keskusjärjestön (SPEK) vuosina 2014–2015 koordinoimaa *Vapaaehtoisten osallistuminen öljyntorjuntaan* -kehittämishanketta.

Opas on tarkoitettu torjuntaviranomaisten hyväksymien vapaaehtoisten pikakouluttamiseksi rantapuhdistukseen. Koulutuksen pitäjä voi olla esimerkiksi WWF:n öljyntorjuntajoukkojen koulutettu joukkueen- tai ryhmänjohtaja tai pelastuslaitoksen edustaja. Kouluttajalta vaaditaan kokemusta aiheesta ja sen kouluttamisesta.

Onnettomuustilanteessa paikalle saapuu todennäköisesti paljon vapaaehtoisia, jotka eivät ole saaneet aikaisempaa koulutusta toimintaan. He voivat kuulua johonkin järjestöön tai olla niin kutsuttuja spontaaneja vapaaehtoisia, jotka eivät ole mukana onnettomuudessa auttavien järjestöjen toiminnassa. Työturvallisuusriskit rantapuhdistuksessa ovat suuria, joten on erittäin tärkeää, että toimintaan mukaan tulevat vapaaehtoiset saavat kunnollisen ja asiantuntevan koulutuksen.

Seuraavassa käydään läpi porrastetusti, miten vapaaehtoisten osallistuminen rantapuhdistukseen etenee ja mitä asioita sinun pikakouluttajana on tarpeen painottaa vapaaehtoisille eri vaiheissa. Tämän oppaan lisäksi sinun on hyvä tutustua WWF:n Öljyntorjuntaoppaaseen, jossa kerrotaan tarkat tiedot eri työvaiheista. On myös oleellista, että tunnet vapaaehtoisen öljyntorjuntaorganisaation rakenteen.

2. Vapaaehtoisten rekisteröinti

Kaikki öljyntorjuntaoperaatioon osallistuvat vapaaehtoiset rekisteröidään perustamiskeskukseen heti, kun he saapuvat paikalle. Tällöin vapaaehtoiset täyttävät muun muassa rekisteröintilomakkeen sekä lukevat ja hyväksyvät työhön ja työturvallisuuteen liittyvät säännöt. Lisäksi heidät kirjataan joka päivä sisään ja päivän päätteeksi ulos. Nämä kirjaamiset tehdään päivittäin, vaikka vapaaehtoinen jatkaisi tehtävässä useamman päivän peräkkäin.

Kirjanpito on tärkeää vapaaehtoisten palkkionmaksun, vakuutusten ja oikeusturvan vuoksi. **Ennen kuin aloitat koulutuksen, varmista, että kaikki vapaaehtoiset ovat käyneet rekisteröitymässä.**

3. Tiedotustilaisuus vapaaehtoisille

Vapaaehtoisille järjestetään aamulla tiedotustilaisuus onnettomuudesta ja torjuntatoimien etenemisestä. Se on tarkoitettu kaikille onnettomuuden torjuntatöihin osallistuville vapaaehtoisille ennen töiden aloittamista. Yhteisen tiedotustilaisuuden pitää torjuntatöitä johtava viranomainen tai vapaaehtoisorganisaation johtaja. Kaikkien toimintaan osallistuvien on tärkeää tietää, millä tavalla onnettomuus on kyseessä, miten torjuntatoimet ovat edenneet ja miten niiden arvioidaan jatkuvan. Yleisen, kaikille vapaaehtoisille suunnatun tiedotustilaisuuden jälkeen rantapuhdistukseen liittyvään pikakoulutukseen jäävät ne henkilöt, jotka ovat ensimmäistä kertaa osallistumassa torjuntatoimiin.

4. Pikakoulutuksen sisältö

Pikakoulutuksessa on tarpeellista esitellä vapaaehtoisorganisaation rakenne lyhyesti ja vapaaehtoisten eri työtehtävät. Kiinnitä erityistä huomiota työterveyteen ja -turvallisuuteen sekä varusteiden käytön opastukseen. Käy läpi viestitoimintaan ja viestintään liittyvät periaatteet. Käsittele tämän jälkeen rantapuhdistuksen eri vaiheet.

Sinulle annetaan valmis PowerPoint-pohja rantapuhdistuksen ja siinä käytettävien varusteiden perusasioista, mikäli koulutuspaikalla on siihen tarvittavat välineet. Käy läpi rannalla työskentelevän puhdistusryhmän toiminta mieluiten kuvien kautta. Myös WWF:n opetusvideo on hyvä apuväline. Saat koulutuksen tueksi WWF:n öljyntorjuntaoppaan¹.

KOULUTTAJAN MUISTILISTA

Ennen koulutusta

- Varmista koulutuksessa mahdollisesti käytettävien teknisten laitteiden käyttövalmius ja tunnukset laitteisiin.
- Varmista, että sinulla on kaikki tarvittavat rantojen puhdistuksessa käytettävät varusteet.

Koulutuksen alussa

- Kerro lyhyesti, mistä tulet puhumaan.
- Kerro, miksi koulutus järjestetään.

Koulutuksen aikana

- Puhu tarpeeksi selkeästi, että heikomminkin suomea puhuva ymmärtää sisällön.
- Pidä kiinni aikataulusta, mutta älä anna laadun kärsiä.

Koulutuksen lopussa

- Kehota osallistujia kertomaan, jos jokin asia on jäänyt epäselväksi.
- Kiitä osallistujia, että he ovat tulleet mukaan vapaaehtoisiksi.

¹ Materiaali on osoitteessa www.wwf.fi/oljyntorjunta.

4.1. Vapaaehtoisorganisaatio ja työtehtävät

Vapaaehtoisorganisaatio koostuu johtamistoiminnan lisäksi operatiiviseen toimintaan ja sitä tukevaan tukitoimintaan osallistuvista vapaaehtoisista. Organisaation rakenne vaihtelee alueittain, ja se noudattaa soveltuvin osin *Vapaaehtoistoiminnan johtaminen ja organisointi öljyvahingon torjunnassa* -oppaassa² esitettyjä organisaatorakenteita.

Vapaaehtoisista on hyötyä öljyonnettomuuden jälkitorjunnassa vain, jos toiminta on hyvin organisoitua ja johdettua. Painota koulutuksessa, että jokainen vapaaehtoisorganisaatioon kuuluva sitoutuu noudattamaan koulutuksessa kerrottuja sääntöjä sekä joukkueen- ja ryhmänjohtajan antamia ohjeita. Järjestelmällinen toiminta takaa, että öljyä ei vahingossa levitetä vaatteissa ja keräysvälineissä laajemmalle alueelle, öljyyntyneitä elämiä hoidetaan oikein ja työturvallisuusriskit pystytään minimoimaan.

Operatiiviseen toimintaan kuuluvat muun muassa

- rantojen puhdistus
- öljyyntyneiden lintujen hoito.

Tukitoimintaan kuuluvat muun muassa vapaaehtoisten

- majoitus
- muonitus
- kuljetukset
- ensiapu.

2 Suomen Pelastusalan Keskusjärjestön *Vapaaehtoisten osallistuminen öljyntorjuntaan* -kehittämishankkeessa 2014–2015 on luotu useita dokumentteja, joista yksi on *Vapaaehtoistoiminnan johtaminen ja organisointi öljyvahingon torjunnassa* -opas. Hankkeen dokumentit ovat osoitteessa www.spek.fi.

4.2. Työturvallisuus

Öljyntorjuntaan sisältyy paljon työturvallisuusriskejä. Korosta oikeaoppisesti käytettyjen suojavarusteiden ja annettuja ohjeiden noudattamisen tärkeyttä. Käy läpi seuraavat asiat:

Työturvallisuus ja -terveys öljyn ja öljyyntyneiden eläinten käsittelyssä

Öljyt (kevyt-, poltto- ja raakaöljy) ovat myrkyllisiä yhdisteitä, jotka väärin käsiteltynä aiheuttavat silmien, ihon, hengitysteiden ja sisäelinten ärsytystä sekä mahdollisia pysyviä vaurioita. Rantojen puhdistuksen fysikaalisia ja fyysisiä vaaratekijöitä ovat altistuminen lämpö- ja sääoloille, tapaturmat sekä työn fyysinen kuormitus.

Rantojen puhdistaminen öljystä käsivoimin on erittäin hitaasti etenevää ja raskasta työtä, jonka tulokset näkyvät mahdollisesti vasta viikkojen päästä. Rannoilta saattaa löytyä pahasti öljyyntyneitä tai öljyyn kuolleita lintuja ja muita eläimiä. Työ rannalla voi vaikuttaa vapaaehtoisten jaksamiseen ja aiheuttaa voimattomuuden tunnetta ja turhautumista.

Öljyyntyneiden eläinten käsittely pitää jättää siihen koulutetuille vapaaehtoisille. Jos lintujen käsittelystä ei ole kokemusta, sekä hoitaja että hoidettava ovat vaaravyöhykkeellä. Esimerkiksi terävä nokka ja kynnet aiheuttavat helposti haavoja ja silmävammoja. Toisaalta kokematon hoitaja voi vahingossa murtaa linnun siiven, minkä jälkeen lintu on lopetettava. Kärsiviä tai hoidon aikana mahdollisesti menehtyviä eläimiä käsittelevät vapaaehtoiset voivat kokea työn henkisesti raskaaksi.

Suojavarusteet

Vapaaehtoisten henkilökohtaisiin suojavarusteisiin kuuluvat

- suojahaalari
- suojalasit
- hengityssuojain
- kumisaappaat
- puuvillakäsineet
- kumihanskat.

Suojahaalarin alla käytetään joskus sadeasua. Sadeasu on raskas suojavaruste varsinkin lämpimällä säällä, joten sen käyttö on suositeltavaa vain erittäin öljyyntyneellä rannalla. Ennen koulutuksen aloittamista saat tarkemmat tiedot käytettävistä suojavarusteista.

Esittele henkilökohtaiset suojavarusteet ja niiden pukeminen vapaaehtoisille esimerkin kautta (yksi vapaaehtoinen puetaan). Kiinnitä huomiota erityisesti hihojen ja lahkeiden oikeaoppiseen teippaukseen sekä ryhmänjohtajan ja EA-henkilön merkitsemiseen.

Vapaaehtoisista huolehditaan torjuntatöissä

Vapaaehtoisjoukot operaatioon kutsuva viranomainen informoi vapaaehtoistoiminnan johtoa ympäristöön päässeestä öljystä, sen laadusta, myrkyllisyydestä ja mahdollisesti käytettävistä erityissuojavarusteista. Viranomainen on tarkastanut rannat etukäteen ja todennut ne vapaaehtoisten puhdistustöihin soveltuviksi. Välitä viranomaisen öljystä ja rannasta jakamat tiedot pikakoulutuksessa vapaaehtoisille.

Ryhmänjohtajan tehtävä on tarkkailla ryhmän toimintaan liittyviä turvallisuusriskejä ja keskeyttää vaaralliseksi arvioitu tehtävä. Jokaiseen ryhmään valitaan myös henkilö, jonka EA-aidot ovat voimassa ja joka toimii ryhmän EA-henkilönä.

EA-henkilöiden lisäksi isossa torjuntaoperaatiossa on paikalla EA-ryhmä, joka päivystää todennäköisesti perustamiskeskuksessa tai muussa sijainniltaan keskeisessä paikassa. Kerro koulutuksessa tiedot tämän ryhmän kokoonpanosta, päivystyspaikasta ja hälytystiedoista, mikäli ne ovat sinulla tiedossa.

4.3. Viestintä

Käy koulutuksessa läpi, miten viesti vapaaehtoisorganisaatiossa kulkee ja mitä viestintävälineitä on käytössä. Vapaaehtoisorganisaation sisäisestä viestinnästä vastaavat vapaaehtoistoiminnan johtaja, joukkueenjohtajat ja ryhmänjohtajat. Viestintävälineenä käytetään VHF-, PMR- tai muita radiopuhelimia. Ryhmän sisäiset välimatkat ovat yleensä lyhyitä ja tarvittaessa viestinnässä käytetään omia puhelimia.

Mediaviestinnästä vastaa vapaaehtoistoiminnan johtajan valtuuttama tiedottaja. Vapaaehtoisorganisaatio viestii onnettomuudesta viranomaistiedotteita mukaillen ja keskittyy välittämään tietoa omasta toiminnastaan kentällä.

Öljyvahinkojen torjuntalain mukaan vapaaehtoisia sitoo salassapitovelvollisuus. Haastattelutilanteissa heidän tulee keskittyä omasta työstään kertomiseen ja ohjata yleiset, onnettomuutta ja vapaaehtoistoimintaa koskevat kysymykset vapaaehtoistoiminnan johtajalle.

4.4. Ryhmän toiminta rannalla

Kerro alussa, mitä henkilökohtaisia varusteita vapaaehtoisen tulee ottaa mukaan rantatyöskentely pisteelle. Tämän jälkeen esittele ryhmän yhteinen varustus. Lisäksi joukkueella on yhteisiä varusteita, joiden jakamisesta vastaa joukkueen varustevastaava.

Ryhmän varusteisiin kuuluvat esimerkiksi

- erilaiset keräysvälineet
- saavit
- jätesäkit
- öljynkeräyspussit
- ilmastointiteippi
- nippusiteet
- lippusiima.

1. RYHMÄN TEHTÄVÄNJAKO

Ryhmänjohtaja nimeää ryhmästä EA-henkilön, öljyn kerääjät ja öljyn vastaanottajat.

2. RYHMÄN SAAPUMINEN RANTAAN JA TYÖALUEEN RAJAAMINEN

puhtaaseen ja öljyn saastuttamaan likaiseen alueeseen.

3. PUHDISTAUTUMISPISTEEN PERUSTAMINEN puhtaan ja likaisen alueen rajalle.

4. TYÖN ALOITTAMINEN

Öljyn kerääjät

- toimivat likaisella puolella
- keräävät öljyä sangoissa oleviin pusseihin
- kuljettavat sangot puhtaan ja likaisen alueen rajalle.

Öljyn vastaanottajat

- toimivat puhtaalla puolella
- keräävät pusseissa olevan öljyn saaveihin tai öljynkestäviin säkkeihin
- kuljettavat öljyn eteenpäin joukkueenjohtajan määrittämään välivarastointipaikkaan
- avustavat öljyn kerääjiä esimerkiksi juomisessa.

Ryhmänjohtaja

- toimii puhtaalla puolella
- johtaa ryhmänsä toimintaa
- avustaa öljyn kerääjiä esimerkiksi juomisessa
- ei osallistu varsinaisiin torjuntatoimiin.

EA-henkilö

- toimii puhtaalla puolella
- on valmiina toimimaan EA-tehtävissä tarvittaessa
- osallistuu muutoin puhtaalla puolella torjuntatoimiin
- avustaa öljyn kerääjiä esimerkiksi juomisessa.

5. TYÖN TAUOTUS

Muistuta vapaaehtoisia riittävien taukojen pitämisestä. Juomataukoja on hyvä olla lämpimällä säällä monta kertaa tunnissa, ja vähintään kolmen tunnin välein pidetään pidempi tauko. Ruokailu- ja taukopaikka ei saa olla öljyisen alueen välittömässä läheisyydessä. Tauon ajaksi öljyiset varusteet riisutaan ja likaiselta alueelta poistetaan puhdistautumispisteen kautta.

6. VASTUU ONGELMIEN ILMOITTAMISESTA

Painota, että jokaisella vapaaehtoisella on vastuu ilmoittaa ryhmänjohtajalle omasta jaksamisestaan ja olostaan. Jos vapaaehtoisella ilmenee oireita (esimerkiksi huimaus, päänsärky tai pahoinvointi) tai hän kokee väsyvänsä, hänen on ilmoitettava siitä ryhmänjohtajalle. Vapaaehtoisen on informoitava ryhmänjohtajaa myös silloin, jos hän huomaa toisen ryhmän jäsenen voivan huonosti.

7. TYÖN LOPETUS

Työpäivän lopussa vapaaehtoinen

- poistuu likaiselta alueelta puhdistautumispisteen kautta
- puhdistaa ja lajittelee uudelleen käytettävät varusteet
- lajittelee kertakäyttöisen suojavarustuksen öljyiseen jätteeseen.

Jos toiminta jatkuu seuraavana päivänä, rannan rajauksia ei tarvitse poistaa. Ryhmä poistuu alueelta yhdessä ryhmänjohtajan johdolla. Ryhmänjohtaja kirjaa perustamiskeskuksesta tai vastaavassa kokoontumispaikassa ryhmänsä ulos tehtävästä ja toimittaa kirjanpitonsa joukkueenjohtajalle.

8. LOPPUINFO, PALAUTE JA MAJOITTUMINEN

Työpäivän jälkeen ennen vapaaehtoisten majoittumista tai kotiin lähtöä vapaaehtoisorganisaation johtaja pitää vapaaehtoisille tiedotustilaisuuden töiden etenemisestä ja vapaaehtoisten käytön tarpeesta tulevina päivinä. Samassa tilaisuudessa kerätään myös mahdolliset toiminnan kehittämisasiat vapaaehtoisilta. Majoittuminen tapahtuu vapaaehtoisille järjestetyissä majoitustiloissa (esimerkiksi leirikeskuksesta tai koulussa).

5. Pikakoulutuksen jälkeen

Pikakoulutuksen jälkeen vapaaehtoiset jaetaan ryhmiin ja koulutetut ryhmänjohtajat ottavat ryhmänsä hallintaan. Vapaaehtoiset kirjataan ryhmien jäseniksi, ja ryhmänjohtajan johdolla ryhmät lähtevät varusteiden jakoon ja odottamaan joukkueenjohtajan ohjeita kuljetuksista onnettomuusalueelle.

Kolmannen sektorin osallistumista öljyonnettomuuden hoitoon ei ole aiemmin suunniteltu kokonaisvaltaisesti. Suomen Pelastusalan Keskusjärjestö SPEK koordinoi *Vapaaehtoisten osallistuminen öljyntorjuntaan* -hanketta, jossa kehitettiin viranomaisten ja järjestöjen välistä yhteistyötä öljyntorjunnassa. Hanke alkoi syksyllä 2014 ja päättyi vuoden 2015 lopussa. Hankkeessa tuotettiin kuusi eri dokumenttia laaja-alaisessa yhteistyössä viranomaisten ja järjestöjen edustajien kesken.

Vapaaehtoisten osallistuminen öljyntorjuntaan -kehittämishanketta rahoitti Reijo Rautauoman säätiö.

